

Виходячи із вищевикладеного та враховуючи наведені ознаки, можна вивести наступне узагальнене (без прив'язки до галузі) поняття зобов'язання. Зобов'язання – це правовідносини, в яких зобов'язана особа на вимогу управненої особи зобов'язана здійснити певну дію чи утриматись від такої. Даний напрям наукових пошуків не є завершеним і вимагає подальших досліджень.

¹ Иоффе И. О. Обязательственное право. – М.: Юридическая литература, 1975. – С. 5

² Аномалії в цивільному праві України: навчально-практичний посібник / Відп. ред. Р. А. Майданик. – К.: Юстиніан, 2007. – С. 28.

³ Савиньи Ф. К. Обязательственное право / Предисл. В. Ф. Попондопуло. / Перев. с нем. В. Фуксаи, Н. Мандро. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 365.

⁴ Вільнянський С. Й. Загальне вчення про зобов'язання. // Антологія української юридичної думки / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – Т. 9. – К.: Юридична книга, 2008. – С. 465.

⁵ Там само. – С. 466.

Резюме

У даній статті досліджується правова природа такого виду правовідносин як зобов'язання. Аналізуються положення юридичної доктрини та норм українського законодавства щодо особливостей суб'єктів, предмету та підстав виникнення зобов'язання, а також доводиться можливість сприйняття зобов'язання як загально-правового явища.

Ключові слова: зобов'язання, обов'язок, виконання зобов'язання, суб'єкт зобов'язань, об'єкт зобов'язань, підстави виникнення зобов'язань.

Резюме

В статье изучается правовая природа такого вида правоотношений как обязательство. Анализируются положения юридической доктрины и норм украинского законодательства на предмет выявления особенностей субъекта, предмета и оснований возникновения обязательства, а также отстаивается позиция восприятия обязательства как общеправового явления.

Ключевые слова: обязательство, обязанность, исполнение обязательства, субъект обязательств, объект обязательств, основания возникновения обязательств.

Summary

This article investigates the legal nature of such kind of legal relations as obligations. It analyses regulations of the juridical doctrine and norms of the Ukrainian legislation as for peculiarities of parties, the subject, object and grounds for creation of an obligation, besides, it proves that an obligation can be perceived as a common legal phenomenon.

Key word: obligations, responsibility, to act obligations, subject obligations, object obligations, grounds for creation of an obligation.

Отримано 19.06.2012

О. О. БАКАЛІНЬСКА

Ольга Олегівна Бакалінська, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного торговельно-економічного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ ДОБРОСОВІСНІСТЬ У ЗАХІДНІЙ ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Визнання того, що парадигма природного права може і повинна бути використана для характеристики правових явищ, спричинило за собою конкретні наслідки. Насамперед, це стало поштовхом до активного освоєння багатств не тільки правової, а й філософської думки, «що оперує категоріями вищого смислового порядку», природні права були проголошені основою конституційного статусу особистості, підставою для обмеження державної влади, що підкреслює їх надправовий характер, а «початковим, первинним, спонукальним мотивом і обставиною при формуванні прав і свобод людини, яких суспільство має дотримуватися, є вимога відображення в законах природних властивостей людини»¹.

Більшість дослідників, вказуючи на те, що категорії добросовісності, розумності й справедливості є морально-етичними та оціночними, підкреслюють, що намагатися жорстко визначити їх в законі, договорі чи рішенні суду практично неможливо, а в окремих випадках – і не варто. Зокрема, Й. А. Покровський наводив такий вислів німецького дослідника Є. Ерліха з приводу визначення поняття добросовісності: «Що таке за німецьким правом зловживання правом, в яких випадках має місце порушення «Treu und Glauben», або

«добрих звичаїв» – цього ми наразі не знаємо тому, що закон з цього приводу нічого не говорить, ми дізнаємося про це тільки із судових рішень років через сто»². Б. Зеллер в результаті свого дослідження категорії «добросовісності» дійшов висновку, що незважаючи на її «спокусливу простоту», добросовісність є поняттям, яке неможливо однозначно визначити³. На етичну природу добросовісності та розумності посилався і професор П. Ельцбахер, який писав: «Гитання про те, чи суперечить певний спосіб дій добрій вдачі чи розумності є питанням етичного характеру»⁴.

Варто зазначити, що така оціночна категорія, як добросовісність, при закріпленні її в текстах нормативно-правових актів набуває значення загальних засад або презумпції. Разом із тим перед цивільно-правовою наукою постає питання теоретичного та змістовного обґрунтування практики застосування цих оціночних понять, особливо враховуючи їх значний морально-етичний вплив на всю систему регулювання цивільно-правових відносин. Введення в цивільний обіг таких оціночних категорій, як добросовісність (розумність, істотність, справедливість) створює підвалини до розширення сфери застосування правозастосовного розсуду та водночас закладає підвалини для усунення прогалин у праві (ч. 2 ст. 8 ЦК України). Законодавче закріплення добросовісності, розумності й справедливості в ст. 3 ЦК України дає змогу вільно використовувати ці категорії в якості регуляторів на рівні правозастосовної практики всіх судів України.

Для кращого розуміння добросовісності необхідно визначити зміст цієї категорії, її розуміння в західній доктрині, оскільки її поширення в правовій системі України відбувається в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів, що охоплюють не тільки соціально-економічну сферу суспільних відносин, а й правових. Під впливом цих процесів у правову доктрину повертаються такі «класичні» оціночні поняття, як добросовісність, розумність та справедливість.

Становлення добросовісності як правового поняття традиційно пов'язується з римським правом, яке на ранньому етапі розвитку було пройняте суворим формалізмом: діяло не те, що було бажане, а те, що було визначене. З розвитком економіки виникла необхідність коригування цивільного права, внаслідок цього юристи почали посилатися на вимоги людяності та совісті, що давало змогу формально правильні вимоги розглядати як такі, що не заслуговують захисту через явну недобросовісність позивача. Римські юристи у таких випадках зазначали, що договір тлумачиться на основі доброї совісті (*bona fides*). Звідси самі договори, що допускали таке тлумачення, стали називатися *negotia bonae fidei*, а позови, які випливають з них – *actiones bonae fidei*⁵.

При цьому необхідно зазначити, що більшість держав визнають існування двох різних підходів до визначення добросовісності з об'єктивної і суб'єктивної сторони. Суб'єктивна добросовісність, як правило, стосується знань про факти або їх відсутність, має значення для речових прав і гострої полеміки не викликає. Істотні суперечки стосуються об'єктивної добросовісності, що являє собою невизначений стандарт, який дає змогу суддям застосовувати право на основі вільного судового розсуду. У такому вигляді добросовісність визначається в якості принципу, доктрини або концепції і отримує застосування, насамперед у договірному праві.

У західній правовій доктрині добросовісність розглядається в якості категорії вищого порядку для всього приватного права. Добросовісність розглядається як норма, принцип, правило, максима, обов'язок, загальне застереження⁶. Подібна множинність термінів може призвести до плутанини. З огляду на це, паралельно з розвитком доктринальних уявлень про добросовісність, відбувається постійна робота щодо конкретизації та інтерпретації поняття «добросовісність» у нормах міжнародних договорів та рішеннях європейських судів.

При аналізі застосування категорії «добросовісність» у договірному праві окремих країн Європи виявляється, що в більшості випадків вона розглядається або в якості загального застереження, або загального принципу права.

Поняття «загального застереження» використовується переважно у доктрині німецького права. Поява загальних застережень у німецькій системі права історично пов'язувалося з необхідністю відпрацювання механізму швидкого реагування на мінливість суспільних відносин, що регулюються цивільним правом. У німецькій правовій доктрині § 242 Німецького Цивільного Уложення який передбачає, що «боржник зобов'язаний виконати зобов'язання добросовісно з урахуванням звичаїв цивільного обороту», став основою для формування цього загального застереження. В доктрині не існує єдності думок щодо розуміння загального застереження з іншими нормами права, а лише наголошується, що ця правова категорія відрізняється «підвищеною невизначеністю», або являє собою «невизначену норму права»⁷. Важливою характеристикою загального застереження є те, що, по-перше, воно являє собою законодавче положення, або норму права, а по-друге, це – норма права, яка містить дуже загальні і/або дуже невизначені (абстрактні) поняття порівняно з іншими нормативними приписами. Відмінність загального застереження від звичайної норми права полягає в тому, що у правозастосовній практиці вона набуває більшого значення і має розширювальне тлумачення. Незважаючи на те, що в ній вказується тільки одна обставина – «добросовісне виконання зобов'язання», цей обов'язок повинен дотримуватися і при укладенні угоди. Крім того, вимога добросовісності поширюється не тільки на боржника, а й на кредитора.

На відміну від німецького права в теорії і практиці інших національних правопорядків добросовісність розглядається в якості загального принципу права. Нині принцип добросовісності отримав загальне визнання⁸. Він закріплений у Статуті ООН та інших важливих міжнародних актах. Цей принцип знайшов своє відображення у Віденській конвенції 1969 р.: в її Преамбулі підкреслюється загальне визнання, яке отримав принцип добросовісності, а в п. 1 ст. 31 йдеться про необхідність дотримуватися добросовісності при тлумаченні договорів. Отже, договір повинен тлумачитися відповідно до звичайного значення, яке слід надати термінам договору в їх контексті, а також у світлі об'єкта і цілей договору⁹.

Принцип добросовісності закріплений в законодавстві багатьох держав. Проте тлумачення цього поняття та його застосування в національному праві окремих країн відрізняється. В країнах романо-германської правової системи використовується більш широкий підхід до обов'язку дотримуватися добросовісності, тобто цей обов'язок поширюється як на укладення контракту, так і на його виконання. У державах загального права використовується більш вузький підхід, тобто обов'язок дотримуватися добросовісності стосується тільки виконання контракту.

Положення про необхідність сумлінного дотримання своїх зобов'язань міститься також у законодавстві інших європейських держав. Так, згідно зі ст. 57 Цивільного кодексу Іспанії торговельні договори повинні бути виконані добросовісно, відповідно до тих умов, які в них включені. Відповідно до п. 2 ст. 762 Цивільного кодексу Португалії в ході виконання зобов'язання, так само як і в ході здійснення своїх цивільних прав, сторони зобов'язані діяти добросовісно.

На законодавчому рівні принцип добросовісності отримав своє закріплення в Цивільному кодексі Франції 1804 року. Так, ст. 6 ЦК Франції встановлює: «Не можна порушувати приватними угодами законів, які стосуються громадського ладу і добрих звичаїв». Згідно з п. 3 ст. 1134 ЦК Франції «договори повинні виконуватися з доброї совісті», а відповідно до ст. 1135 ЦК Франції «договір зобов'язує до всіх наслідків, які справедливість вносить в зобов'язання»¹⁰.

Відповідно до законів Італії сторони зобов'язані дотримуватися добросовісності не тільки при виконанні контракту, але і під час ведення переддоговірних переговорів. Добросовісність розглядається в Італії як етичний обов'язок, що є невід'ємною частиною громадського ладу. У судовій практиці Італії поняття добросовісності визначається як «відкритість, належна чесність і почуття соціальної солідарності»¹¹.

Нормативне поняття добросовісності міститься в Уніфікованому торговому кодексі США – це фактична чесність у поведінці або угоді (п. 19 ст. 1-201). У ст. 2-203 Кодексу уточнюється, що добросовісність комерсанта означає фактичну чесність і дотримання розумних комерційних критеріїв чесного ведення торгових справ. Слід звернути увагу, що практика американських судів щодо застосування ст. 2-203 Кодексу заснована на обов'язковому врахуванні фактичних обставин справи. Проте суб'єктивність індивідуального правозастосування доповнюється ще одним оціночним, але більш визначеним критерієм – чесного ведення торгових справ підприємцями.

Англійська правова система тривалий час взагалі не визнавала необхідності дотримання принципів добросовісності в цивільному обігу. В рішеннях англійських судів як аналог оціночного критерію застосовувалося поняття розумності дій учасників правовідносин. Традиційним є уявлення про те, що сторони не зобов'язані діяти добросовісно і розумно, оскільки це суперечить суперництву сторін, які беруть участь у договорі. Останнім часом внаслідок розширення глобалізаційних процесів у судовій практиці Англії спостерігається тенденція до використання англійськими судами поняття добросовісності. Так, у Законі 1999 р. «Про регулювання несправедливих умов у споживчих контрактах» використано поняття добросовісності, однак воно ґрунтується не на англійській конструкції недопущення несправедливості, а на конструкції континентального цивільного права, яке спирається на принципи справедливості й чесної ділової практики¹².

Всі спроби доктринального з'ясування сенсу поняття – добросовісності в правовій доктрині Європи у більшості випадків зводяться до вказівки на синоніми. У правовій науці добросовісність стосовно договірних правовідносин визначається виходячи з розуміння, яке було притаманне римському праву. Вказується, що добросовісність – це вірність наданим обіцянкам. У джерелах зазначається, що сумлінний – це той, хто веде себе чесно і щиро. У німецькому праві для позначення добросовісності використовується вираз *Treu und Glauben* – вірність і довіра. Тут «*Treue*» означає вірність, лояльність, достовірність, надійність, а «*Glaube*» – усвідомлення довіри та впевненості. *Treu und Glauben* передбачає стандарт чесної, вірної і продуманої поведінки, дотримання інтересів іншої сторони, а також захист розумної (обґрунтованої) довіри. Підкреслюється, що *Treu und Glauben* включає в себе: вимогу чесності та добросовісності, яка знаходить своє вираження в поведінці особи, що відповідає соціальним і моральним стандартам, які існують у суспільстві і певним очікуванням партнерів; за загальним правилом в процесі своєї діяльності особа при здійсненні своїх прав і обов'язків має враховувати інтереси учасників цивільного обороту¹³.

На нашу думку, слід виходити з того, що добросовісність не має єдиного визначення, що це та ідея, принцип чи поняття, яке має здатність набувати розширене, а в окремих випадках – і якісно нове тлумачення. Це поняття, яке для різних людей у різні періоди, в кожному національному правопорядку набуває власного значення та семантичного пояснення. Принцип добросовісності в договірних відносинах визначає правила поведінки учасників договору і саме через їх дії цей принцип «наповнюється» змістом.

З огляду на це в практиці міжнародних договорів розробники та правозастосовчі органи намагаються не стільки визначити загальне поняття добросовісності, скільки виокремити критерії оцінки дій учасників цивільних (договірних) відносин.

Віденська Конвенція ООН «Про договори міжнародної купівлі-продажу товарів» 1980 р. не містить визначення поняття добросовісності. Науковцями цей факт пов'язується переважно з тим, що поняття «добросовісність» є складним з точки зору визначення оціночним поняттям¹⁴. Деякі представники доктрини вважають, що для досягнення однаковості застосування цього поняття необхідно надати загальне визначення поняттю добросовісності. Дійсно, відсутність визначення принципу добросовісності може викликати складності при його тлумаченні та застосуванні. Проте його багатозначність, оціночність та мінливість, належність до морально-етичних понять дає підстави зробити висновок про недоцільність намагань охопити все це різноманіття тісни-

ми межами нормативного визначення. Тим більше, що в доктрині приватного права елементи принципу добросовісності визначені. М. Г. Розенберг відносить до них наступні: надання партнеру достовірних відомостей про себе та про юридичну особу, від імені та в інтересах якої виступає представник; надання достовірної інформації про товар, що є предметом угоди; поставка товару, вільного від будь-яких прав і вимог третіх осіб, зокрема, права і вимоги, що засновані на промисловій або іншій інтелектуальній власності, і межах, передбачених ст. 41 і ст. 42 Конвенції 1980 р.; здійснення своїх прав без порушення охоронюваних законом інтересів інших осіб; дотримання правил ділової етики; прийняття необхідних заходів для належного виконання договірних умов¹⁵.

Вимога дотримуватися добросовісності у міжнародній торгівлі отримала закріплення і в Принципах УНІДРУА¹⁶. Добросовісність і чесна ділова практика розглядаються в якості однієї з основних ідей, закладених у Принципах. Згідно з Принципами УНІДРУА сторони зобов'язані діяти відповідно до прийнятих у практиці міжнародної торгівлі добросовісності і чесної ділової практики (ст. 1.7) Пункт 2 цієї статті забороняє сторонам виключити або обмежити цей обов'язок. Отже, принципи добросовісності і чесної ділової практики в Принципах УНІДРУА мають імперативний характер. Принципи містять ряд статей, що встановлюють застосування принципу добросовісності і чесної ділової практики в окремих правовідносинах. Наприклад, ст. 2.15 передбачає, що сторона вільна здійснювати переговори і не несе відповідальності за недосягнення згоди. Проте сторона, яка веде переговори недобросовісно або перериває їх, є відповідальною за втрати, завдані іншій стороні. Більш того, відповідно до статей 4.8, 5.9 Принципів добросовісність може застосовуватись з метою встановлення змісту умови, що не знайшла свого закріплення в договорі або обов'язку, що передбачається¹⁷.

У Принципах європейського договірного права, складених Оле Ландо¹⁸, особливе місце відводиться принципу добросовісності (ст. 1:105). Передбачається, що кожна сторона зобов'язана діяти відповідно до цього принципу, і сторони не можуть обмежити цей обов'язок. Крім того, сторони можуть вільно укладати договори та встановлювати їх зміст (ст. 1:102). Дії сторін, вчинені всупереч принципу добросовісності, є підставою для визнання договору недійсним. Відповідно до принципу добросовісності в європейському праві здійснюється тлумачення договорів. Добросовісність визнається підставою виникнення обов'язків сторін договору. Зокрема, ст. 6:102 передбачається, що крім встановлених положень договорів за умовчанням може містити положення, які визначаються виходячи з: а) намірів сторін; б) природи і мети договору і в) принципу добросовісності. Відповідно до ст. 8:109 правові засоби в разі невиконання зобов'язань можуть бути виключені або обмежені, тільки якщо вимога виключення або обмеження не суперечить принципу добросовісності.

Слід зазначити, що в Проекті застосовується і поняття «розумність», зокрема, «розумна умова», «розумна сторона», «розумна ціна»¹⁹. Варто зауважити, що це поняття розглядається як еквівалент добросовісності в країнах загального права, особливо в праві Англії. У Принципах європейського договірного права підкреслюється, що «розумність має оцінюватися, з урахуванням того, що особи діють добросовісно в такій самій ситуації, в якій оцінюється розумність їх дій»²⁰.

Підсумовуючи, варто зазначити, що поняття «добросовісність» відоме ще з часів римського права. У правовій науці добросовісність стосовно договірних правовідносин визначається, виходячи з розуміння, яке було притаманне римському праву. Так, вказується, що добросовісність – це вірність обіцянкам.

Принцип добросовісності закріплений у законодавстві багатьох держав. Проте тлумачення цього поняття та його застосування в національному праві окремих країн відрізняється. В країнах романо-германської правової системи використовується більш широкий підхід до обов'язку дотримуватися добросовісності, тобто цей обов'язок поширюється як на укладення контракту, так і на його виконання. У державах загального права використовується більш вузький підхід, тобто обов'язок дотримуватися добросовісності стосується тільки виконання контракту.

З огляду на це в практиці міжнародних договорів розробники та правозастосовні органи намагаються не стільки визначити загальне поняття добросовісності, скільки визначити критерії оцінки дій учасників договірних відносин.

Щоб зрозуміти сутність добросовісності при регулюванні договірних відносин, варто врахувати наступне: добросовісність служить засобом тлумачення договорів. Таким чином договір слід тлумачити виходячи з наміру сторін, а також відповідно до *good faith and fair dealing*. Крім того, на підставі аналізу положень чинних міжнародно-правових актів, що закріплюють принцип добросовісності, уявляється можливим виділити наступні функції добросовісності, зокрема: доповнення – у разі проведення переговорів, виділення при встановленні обов'язку співробітництва, обмеження у разі визначення дійсності положень договору і коригування – зміна договору в разі зміни обставин, що мають істотне значення.

¹ Воеводін Л. Д. Юридический статус личности России. – М., 1997. – С. 65.

² Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – С. 275.

³ Zeller B. Good faith – The Scarlet Pimpernel of the CISG // [http://www.cisg.law/pace.edu/cisg/biblio/zeller2.html.] 2000

⁴ Сливицкий В. И. Право на честное к себе отношение (из уроков западно-европейской гражданско-правовой жизни) // Сборник статей по гражданскому и торговому праву. Памяти проф. Г. Ф. Шершеневича. – М., 2005. – С. 489.

⁵ Новикова Т. В. Понятие добросовестности в российском гражданском праве. Дисс. к.ю.н. – Краснодар, 2008. – С. 25.

⁶ Сорокина Е. А. Категория добросовестности в западной традиции права: историко-теоретический аспект. Дисс. к.ю.н. – М., 2009. – С. 65.

⁷ Grundmann S., Mazeaud D. General clauses and standards in European contract law: comparative law, EC law and contract law codification. Kluwer Law International. 2005. – P. 30.

⁸ Новикова Т. В. Понятие добросовестности в российском гражданском праве. Дисс. к.ю.н. – Краснодар, 2008. – С. 25.

⁹ Викторова Н. М. Конвенция ООН о договорах международной купли-продажи товаров 1980 г.: толкование и применение национальными судами государств. – М., 2006. – С. 99.

¹⁰ Гражданский кодекс Франции 1804 г. // Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран (Новое и Новейшее время) / Составитель Н. А. Крашенинникова. – М.: Зерцало, 2000. – С. 351.

¹¹ Lando O., Beale H. The principles of European contract law. Part I: performance, nonperformance and remedies. London, 1999. http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm.

¹² Там само. – С. 100–101.

¹³ Новицкий И. Б. Принцип доброй совести в проекте обязательственного права // Вестник гражданского права. – № 1. – Т. 6. 1906.

¹⁴ Попова А. В. Понятие принципа добросовестности в обязательственном праве: европейские и российские подходы // Юрист. – 2005. – № 9. – С. 2.

¹⁵ Розенберг М. Г. Международная купля-продажа товаров (Комментарий к правовому регулированию и практике разрешения споров). – М.: Статут, 2003. – С. 44.

¹⁶ Кукин А. Соотношение Принципов УНИДРУА и Венской Конвенции международной купли-продажи товаров // Законодательство и экономика. – 2000. – № 4. – С. 48.

¹⁷ Комаров А. С. Венская конвенция 1980 г. Принципы УНИДРУА // Венская конвенция ООН 1980 г. К 10-летию ее применения Россией. – М.: Статут, 2001. – С. 10.

¹⁸ Lando O., Beale H. The principles of European contract law. Part I: performance, nonperformance and remedies. London, 1999. // http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm

¹⁹ Викторова Н. М. Конвенция ООН о договорах международной купли-продажи товаров 1980 г.: толкование и применение национальными судами государств. – М., 2006. – С. 109.

²⁰ Lando O., Beale H. The principles of European contract law. Part I: performance, nonperformance and remedies. London, 1999 // http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/PECL%20engelsk/engelsk_partI_og_II.htm

Резюме

Стаття присвячена аналізу одного з основних принципів цивільного законодавства, презумпції цивільного права – добросовісності. Розкриваються основні теоретичні підходи до визначення поняття «добросовісність» та особливості застосування цієї категорії в цивільному праві і процесі України.

Ключові слова: принцип, презумпція, оціночні категорії, добра совість, добросовісність.

Резюме

Статья посвящена анализу одного из основных принципов гражданского законодательства, презумпции гражданского права – добросовестности. Раскрываются основные теоретические подходы к определению понятия добросовестности и особенности применения этой категории в гражданском праве и процессе Украины.

Ключевые слова: принцип, презумпция, оценочные категории, добрая совесть, добросовестность.

Summary

This article analyzes the basic principles of civil law – the principle of good faith. The author reveals the main theoretical approaches to the definition of integrity and characteristics of this category of civil law and litigation in Ukraine.

Key words: principle, the presumption, the evaluation categories, a good conscience, good faith.

Отримано 19.06.2012

О. О. КАРМАЗА

Олександра Олександрівна Кармаза, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАСОБИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВИХ ВІДНОСИН

Дослідження проблем захисту прав громадян в Україні посідало завжди важливе місце у доктрині. Теоретичні та практичні аспекти захисту та охорони цивільних прав взагалі, та житлових прав зокрема, висвітлені, наприклад, у працях таких українських вчених, як: О. Дзера, М. Галянич, Н. Кузнецова, Р. Стефанчук, З. Ромовська, Р. Шишка, Я. Шевченко, М. Штефан, С. Фурса, Є. Харитонов та ін.

Крім того, захист прав суб'єктів житлових відносин є одним із пріоритетних завдань законодавства. Держава відповідно до ст. 13 Основного Закону забезпечує захист житлових прав усіх фізичних осіб в Україні, зокрема, передбаченими законом засобами та визначеними способами. Проблема дослідження «засобів» та «способів» захисту прав громадян не є новою для теорії права. Проте в доктрині засоби та спо-